

Ковбаско Ю.Г. (м. Івано-Франківськ)

ДИНАМІКА СТАНОВЛЕННЯ РОЗДІЛОВОГО ЗАПИТАННЯ У XVI-XIX СТОЛІТТІ

У статті аналізується динаміка розділового запитання в англійській мові з моменту його виникнення у XVI столітті та до початку комплексного дослідження, що датується кінцем XIX століття.

В статті аналізується динаміка разделительного вопроса в английском языке с момента его возникновения в XVI веке и до начала его комплексного исследования, которое датируется концом XIX века.

The article deals with the dynamics of the tag question in the English language since its appearance in the 16th century and until the onset of its complex analysis that dates back to the end of the 19th century.

Комплексне дослідження функціонування мови та мовних явищ можливе тільки при їх розгляді у поєднанні двох планів – синхронного (статичного/описового) та діахронного (динамічного/історичного).

Синхронія, за словами О.О. Селіванової, досліджує стан мовної системи у рамках певного періоду розвитку; діахронія дає змогу простежити становлення мовних підсистем, закони розвитку, встановити передумови та причини мовних змін тощо [6; 550, 131].

О.О. Реформатський аналізує синхронію як горизонтальний зріз, тобто стан мови в даний момент як готової системи взаємопов'язаних та взаємообумовлених елементів: фонетичних, лексичних і граматичних, що є цінними чи значимими, незалежно від їх походження, а тільки з огляду на співвідношення між собою у середині цілого – системи [5; 21]. Проте використання тільки синхронного підходу, зауважує В.В. Левицький, є недостатнім тому, що «синхронний аналіз мови робить лише її опис», а це призводить «неповного, приблизного та умовного пізнання, й значною мірою спотвореного» [3; 13]. Позитивною рисою синхронічного аналізу є його системність, що утворює чітку ієрархію рівнів у межах даного періоду.

Діахронію, О.О. Реформатський розглядає, як етап мови у часі, при цьому кожний елемент мови зокрема проходить свій етап розвитку, видозмінюючись в історії [5; 21]. Історична граматика, відзначає О. Єсперсен, не тільки описує явища, але й пояснює їх; вона відображає взаємозв'язок між явищами, які раніше рахувалися ізольованими [1; 29]. Це допомагає відзначати наявність змін та аналізувати причини цих змін. Дійсно, без знання минулого стану системи комунікації, неможливо адекватно оцінити її теперішній стан чи прогнозувати її майбутнє [7; 10].

Обидва підходи є ефективними та результативними, однак тільки у своїй сфері дослідження – статичній чи динамічній. Відповідно, їх поєднання та взаємодоповнення можуть сприяти більш системному опису мовних явищ.

У нашій роботі використано **комплексне поєднання синхронії та діахронії**, яке полягає у тому, що становлення субпарадигми питального

речення в англійській мові, розглядається нами як діахронічна площина, що утворюється при поєднанні синхронічних просторів:

$OLD\ ENGLISH = S \rightarrow S1\ (VII) + S2\ (VIII) + S3\ (IX) + S4\ (X) + S5\ (XI) \rightarrow$

$MIDDLE\ ENGLISH = S \rightarrow S1\ (XII) + S2\ (XIII) + S3\ (XIV) + S4\ (XV) \rightarrow$

$MODERN\ ENGLISH = S \rightarrow S1\ (XVI) + S2\ (XVII) + S3\ (XVIII) + S4\ (XIX) \rightarrow$

де, наприклад *MODERN ENGLISH*, є синхронічним у загальній моделі розвитку і діахронічним у рамках свого періоду.

S – вказані синхронічні простори, які утворюють загальний діахронічний простір (за В.В. Михайленком) [4; 21], див.:

$D = S \rightarrow S1\ (VII - XI) + S2\ (XII - XV) + S3\ (XVI) + S_n.$

Відповідно, ми згідні з О. Єсперсенем, який стверджує, що «те, що з односторонньої (статистичної) сучасної англійської точки зору є ізольованим фактом, (динамічно) співвідноситься з багатьма іншими фактами на більш ранніх етапах розвитку тієї ж мови» [1; 30]. Отже, якщо кожен з синхронічних просторів (*S*) розглядати окремо, то він відображає статистичний стан об'єкту – синхронію. Однак, при аналізі кожного синхронічного плану у поєднанні з іншим, вони утворюють діахронічну структуру, де кожен рівень базується на змінах, що відбулись у попередньому історичному зрізі. Досліджуючи становлення парадигми питального речення у межах наведеної моделі, зазначимо, що розділове питання, як окрема субпарадигма XXI століття є динамічною категорією, яка є результатом сукупності синхронічних планів XVI-XXI століття.

У роботі застосовується метод *синхронно-діахронного аналізу*, що використовується для аналізу конструкцій розділового запитання в англійській мові XVI-XIX загалом та для порівняння моделей розділового запитання протягом зазначених періодів зокрема. *Структурний метод* спрямований на опис структур, ознак мовних одиниць і характеристик мовних явищ, отже сприяє синхронічному дослідженню розділового запитання у граматиках різних історичних зрізів, визначенню структур розділових запитань тощо. *Метод кількісного аналізу* був використаний для встановлення динаміки розвитку моделі розділового запитання.

Об'єктом дослідження була обрана модель розділового запитання та її функціональні характеристики у XVI-XIX століттях. Вибір часового зрізу пояснюється тим, що саме XVI століттям датується більшість змін у структурі питального речення, серед них встановлення частковій інверсії, ненормативні варіанти питального речення тощо [7; 83].

Матеріалом дослідження є художні твори XVI-XIX століття, серед основних авторів яких можна виділити У. Шекспіра, Б. Джонсона, Дж. Мілтона, Дж. Свіфта, Дж. Остін, Ч. Діккенса, Л. Керролла, О. Уайльда та ін. Середня довжина творів по кожному автору склала 200 000 словоформ.

Метою роботи є вирішення моделі розділового запитання та його динаміки становлення у новоанглійському періоді XVI-XIX століть. З огляду на це були проаналізовані теорії розділового запитання, що подаються у граматиках XVI-XIX століть.

Виникнення розділових запитань пов'язане з початком XVI століття, а їх становлення з XVII століттям, про що свідчать роботи С. Гоффмана [8], М. Ріссанена [11], Р. Хогга та ін. [9], І. С. Шевченко [7], див. також: [2; 196-197].

С. Гоффман зазначає, що перший приклад розділового запитання датується 1497 роком:

Than they have some maner gettynge By some occupacione, have they? (Henry Medwall: *Fulgence and Lucrece*, 1497) [8; 36].

М. Ріссанен зауважує, що розділові запитання існували протягом новоанглійського періоду [11; 341].

Р. Хогг та ін., розглядаючи період появи розділових запитань, відносять його до часів У. Шекспіра [9; 336].

І.С. Шевченко вважає, що важливим етапом розвитку системи питального речення стала поява у XVI столітті нового типу питальних конструкцій – *розділових запитань* [7; 86].

Період **XVI-XVII** століття характеризується виникненням та становленням парадигми розділового запитання, переважно у творах У. Шекспіра, де вирізняють три можливі субпарадигми, див.: [2; 196-202]:

You have me, have you not? (Shakespeare - *Hamlet*)

You are not Pinch's patient, are you, sir? (Shakespeare - *The Comedy of Errors*)

This was your motive For Paris, was it? (Shakespeare - *Alls well that ends well*)

У граматиках **XVIII та першої половини XIX століття** розглядаються можливі типи речення тогочасної англійської мови, однак тільки у граматиках **першої половини XIX століття** відбувається структурування явищ та виокремлення чіткої типології речення, тобто його поділу на розповідне, наказове, питальне та окличне. Не всі граматисти виділяють однакові типи речень. Наприклад, якщо у граматиках XVIII століття – **Дж. Прістлі (Priestley, 1772), Р. Лоута (Lowth, 1775), Н. Вебстера (Webster, 1790)** поділ речення на типи, загалом, не належить до основних проблем, то у граматиках **початку XIX століття** відбувається їх чітке структурування:

Дж.П. Мерфі (Murphy, 1800) – *the declarative, the imperative, the interrogative, the exclamatory*.

Л. Маррея (Murrey, 1819) – *the explicative (explaining), the interrogative (asking), imperative (commanding)*.

Ф.Г. Флі (Fleay, 1852) – *the assertive, the imperative, the interrogative*.

Визначеною була дефініція питального речення як такого, що запитує запитання “*An interrogative sentence is a sentence that asks a question*” (Murphy, 1800). Розділове запитання як субпарадигма питального речення не виділяється у граматиках зазначених періодів, проте функціонує у художніх текстах, див. також: [2; 196-202], наприклад:

They spoke to you, then, did they? (F. Burney – *Love and Fashion*)

They are wanted in the farm, Mr. Bennet, are they not? (J. Austen – Pride and Prejudice)

You don't hate Sissy, do you, Tom? (Ch. Dickens – Hard Times)

Отже, **наприкінці XVIII - початку XIX століття** встановлюється чіткий розподіл речення на підтипи. З точки зору сучасної прагмалінгвістики, важливим є відзначення питального речення як такого, що надає життя та натхнення дискурсу – “*Interrogation gives life and spirit to discourse*” (Murrey, 1819).

Друга половина XIX століття характеризується описом речень (окрім вже існуючих вводяться інші класифікації), проте відсутністю сконцентрованості на них, і на питальному реченні зокрема. Були проведені спроби класифікації та встановлення прототипу сучасної парадигми питального речення – виділення його субпарадигм; та спроби опису розділового запитання.

Перша класифікація питального речення була запропонована **В.Ч. Фаулером** (Fowler, 1859), згідно з якою, питальні речення поділялися на *прямі та непрямі*.

- **Прямі питальні речення** (*direct interrogative sentence*) – це інвертовані конструкції, в яких дієслово ставиться перед підметом і відповіддю на які є чітке підтвердження чи заперечення “*A direct interrogative sentence is an inverted construction, in which the verb comes before the subject, and requires for an answer a direct affirmation or denial*” (Fowler, 1859)

Have you seen Henry? – Yes. (Fowler, 1859)

- **Непрямі питальні речення** (*indirect interrogative sentence*) – це конструкції, що завжди вводяться питальними словами, таким як займенник *who*, прикметник *which*, прислівник *when* і потребують точної відповіді “*An indirect interrogative sentence is always introduced by an interrogative word, as the pronoun who, the adjective which, the adverb when and requires a specific answer*” (Fowler, 1859)

Who defeated Burgoyne? – General Gates (Fowler, 1859)

Прототип сучасної класифікації питальних речень, був зафіксований у праці **В.Д. Уїтні** (Whitney, 1886) “*Essentials of English Grammar*”, де граматист виділяє не тільки розповідне (*assertive/declarative sentence*), наказове (*imperative*), окличне (*exclamatory*) та питальне речення (*interrogative*), але виокремлює підтипи питального речення не даючи їм чіткої назви (Whitney, 1886):

- **сучасне так/ні запитання** – питання, яке ставиться до твердження чи певного явища, що виражається реченням у стверджувальній формі, правдивого чи ні, і утворюється за допомогою переміщення підмета з місця перед присудком на місце після нього “*if the question is to the predication itself, or whether a certain thing, which would be expressed by the sentence in its assertive form, is or is not true, then the change is simply one of arrangement, the subject being put after the verb instead of before it*” (Whitney, 1886)

Did he arrive yesterday? (Whitney, 1886)

- **альтернативне запитання** – різновид так/ні запитання, за яким дві чи більше речі вважаються можливими, але тільки одна може бути істинною “*A variation of this kind of sentence is the alternative interrogative, by which, of two or more things thought of as possible, the one actually true is sought to be known*” (Whitney, 1886)

Did he arrive yesterday or today? (Whitney, 1886)

- **сучасне wh-запитання** – питання, яке ставиться до підмета, додатку чи будь-якого іншого означення підмета у називному відмінку чи дієслова-присудка, тоді питання утворюється за допомогою питального прийменника, питального прикметника чи питального прислівника “*if the question is as to the subject of a given predication, or as to its object, or any other of the adjuncts 'or modifiers either of the subject-nominative or of the predicate verb, then the inquiry is made by means of some form of the interrogative pronoun, or of the interrogative adjective, or by an interrogative adverb*” (Whitney, 1886)

When did he arrive? (Whitney, 1886)

Подібною є класифікація Г. Світа (Sweet, 1892) у роботі “*A New English Grammar Logical and Historical (Part 1)*”. В ній виокремлюється дві субпарадигми питального речення – загальне запитання (*general questions*) та спеціальне запитання (*special questions*), а також альтернативне запитання (*alternative questions*), проте як різновид спеціального (Sweet, 1892), а не загального, див. роботу: В.Д. Уїтні.

- **Загальне запитання** (*general question*) – визначає підмет та присудок та спрямоване на встановлення типу зв'язку між ними – стверджувальний чи заперечний, тобто яка відповідь буде на них – так чи ні “*General interrogative sentences state a subject and predicate and enquire whether the relation between them is affirmative or negative, that is they expect the answers yes/ no*” (Sweet, 1892). Наводяться правила утворення загальних запитань.

Is the moon full tonight? (Sweet, 1892)

- **Спеціальне запитання** (*special question*) – починається з питального слова, значення якого визначає, про який тип інформації запитують “*Special interrogative sentences begin with an interrogative word, whose meaning indicates what kind of information is sought*” (Sweet, 1892). Подається перелік питальних слів.

Where does he live? (Sweet, 1892)

- **Альтернативні запитання** (*alternative questions*) – які є більш уточненими, ніж ті, що вводяться питальним словом і характеризуються наявністю сильного альтернативного сполучника “*Alternative questions are still more definite than those introduced by interrogative words and are characterized by the presence of the strong alternative conjunction*” (Sweet, 1892).

Is he an Oxford or a Cambridge man? (Sweet, 1892)

Саме класифікації В.Д. Уїтні та Г. Світа лежать в основі сучасного поділу парадигми питального речення на субпарадигми.

У 1874 році **Е.А.Ф. Маєтзнер** (*Maetzner, 1874*) у праці “*An English Grammar: Methodical, Analytical and Historical*” розробляє систему класифікації речень, згідно з якої, поділ на питальні (*interrogative*), вказувальні (*indicative*), та наказові речення (*imperative*) відбувається відповідно до рівня судження, що виражається у реченні “*With the respect to the value of the judgment expressed in the sentence, we distinguish the indicative, the interrogative and the imperative sentence*” (*Maetzner, 1874*).

Вперше серед питальних речень виділяється розділове запитання, яке характеризується як таке, що належить до тогочасного, розмовного, популярного, масового стилю мовлення “*This mode of expression belongs to the more modern popular language*” (*Maetzner, 1874*). Не даючи чіткого терміну цьому типові запитання, Е.А.Ф. Маєтзнер, описує його як скорочене речення, яке додається до стверджувального речення й спрямоване на отримання підтвердження “*The question which, mostly in an abridged sentence, is annexed to an assertion, and express the expectation of its confirmation*” (*Maetzner, 1874*). З точки зору синтаксису, важливим є встановлення граматистом можливих кореляцій ствердження/заперечення у структурі розділового запитання:

- **заперечно-стверджувальна збалансованість** (-/+), наприклад:

What! It is no treason against the state, I hope, is it?

You do not flout, friend, do you? (*Maetzner, 1874*)

- **стверджувально-заперечна збалансованість** (+/-), наприклад:

Ye have made a fayre daie's worke, have you not?

This moor is comeliest, is he not? (*Maetzner, 1874*).

- **стверджувальна незбалансованість** (+/+), наприклад:

His mules have the staggers belike, have they?

He owes me almost a talent, and he thinks to bear it away with his mules, does he? (*Maetzner, 1874*).

Заперечна незбалансованість (-/-) не виділяється, що можна пояснити прагненням граматистів XVIII століття покращити мову, внаслідок чого, як зазначає Т.А. Расторгуєва, використання подвійного заперечення вважалось нелогічним та неправильним [10; 283].

Е.А.Ф. Маєтзнер виділяє типи дієслів, що використовуються у питальному сегменті розділового запитання, а саме допоміжні та модальні дієслова “*In these abridged interrogative sentences appear the auxiliary and the so-called modal verbs*” (*Maetzner, 1874*).

Розділові запитання розглядаються і у роботі **В.Д. Уїтні** (*Whitney, 1886*) “*Essentials of English Grammar*”, де вони не виокремлюються як підтип, проте вводяться у граматику. Лінгвіст зазначає, що сказане речення може бути повторене у формі скороченого запитання, задля отримання підтвердження щодо правдивості цього речення “*So also we very often*

repeat, in the form of an abbreviated question, a statement just made, in the way of asking for assurance as to the truth of the statement” (Whitney, 1886):

So they are off already, are they?

We may be sure, may we not, that he will not betray us? (Whitney, 1886)

На сучасному етапі розвитку мови розповсюдженою є нерегулярна субпарадигма розділового запитання, у якій питальний сегмент представлений вигуками (eh?, ah? er?, um?) тощо. У 1883 році Дж. Роджерс (Rogers, 1883) “**English Grammar and Logic**” відзначає, що «вигук **eh?** часто використовується для передачі інтерогативності» (*we often use the interjection **eh?** to denote interrogation*). У роботі розглядаються інші вигуки та слова, що на даному етапі можуть репрезентувати питальну частку розділового запитання – «**ah** – часто виражає стан сумніву; **yes & no** є ознаками згоди/незгоди; тощо (***ah** often expresses a state of doubt; **yes and no** are signs of the mental acts of assent or dissent*) (Rogers, 1883). Ці спостереження не вказують на пряме використання **eh?** у розділовому запитанні (Дж. Роджерс не визначає розділові запитання), однак, ми вважаємо, що саме тоді сформувалися передумови для аналізу нерегулярних конструкцій розділових запитань, які сформувалися у літературі XVI століття (твори У. Шекспіра):

The very conveyances of his lands will scarcely lie in this box; and must the inheritor himself have no more, ha? (Shakespeare - Hamlet)

Дж. Сіт (Seath, 1899) у граматиці “**High School English Grammar**” виокремлює розділове запитання. Граматист не тільки виділяє загальне, альтернативне та спеціальне запитання, але й розмовну форму питального речення (*colloquial form*), тепер відому як розділове запитання (Seath, 1899). На думку Дж. Сіта «у повсякденному спілкуванні до ствердження часто додається запитання, яке загалом є скороченим реченням, що передає очікування від того, що було виражено у розповідному реченні “*In the language of every-day life, an assertion has often added to it a question, consisting generally of an abbreviated sentence which expresses the expectation of what is stated in the assertive sentence*” (Seath, 1899). Дж. Сіт наводить такі приклади:

This man is comeliest, is he not?

It's all right, old boy, is it? (Seath, 1899)

Важливою у роботі Дж. Сіта є спроба довести, що значення розповідного, наказового та питального речення можуть накладатися одне на одне, що відображається у використанні дієслова *will* “*Sometimes, indeed, will may be used in a question which is really a request, for we enquire as to the will of the person addressed*” (Seath, 1899), а саме:

Will you kindly do it for me?

You will be sure not to forget it?

You will be sure to be there, will you not? (Seath, 1899)

Отже, друга половина XIX століття у лінгвістиці характеризується створенням чіткої класифікації питального речення, яка згодом лягла в

основу сучасного поділу питальних речень; та початком досліджень структури і прагматики розділового запитання.

Таким чином, розділове запитання з'явилося у художній літературі **кінця XVI - початку XVII століття**, проте його опис як субпарадигми питального речення починається у **другій половині XIX століття**. На нашу думку, підвищення інтересу до розділового запитання з боку граматистів можна пояснити невідповідністю між структурними характеристиками розділових запитань та їх внутрішнім наповненням – комунікативним змістом. Це дозволяє поєднувати розділовим запитанням у структурі питального речення не тільки функції питального, але й розповідного, окличного та наказового типу речень.

З огляду на це існує необхідність проведення подальших досліджень розділових запитань та комунікативних функцій, що вони виконують у дискурсі.

Список використаних джерел

1. Єсперсен О. Философия грамматики: [пер. с англ. В.В. Пассека и С.П. Сафронова] / О. Єсперсен. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1958. – 406с.
2. Ковбаско Ю.Г. Діахронічний аспект розділового запитання / Ю.Г. Ковбаско // Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: всеукр.зб.наук.пр. – Черкаси: ЧДТУ, 2009. – Число 13. – 196-202с.
3. Левицький В.В. Основи германістики / В.В. Левицький. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 528с.
4. Михайленко В.В. Парадигма імператива (на прикладі давньоанглійської та інших давньогерманських мов): [Монографія] / Валерій Васильович Михайленко. – Чернівці: Рута, 2001. – 302с.
5. Реформатский А.А. Введение в языковедение [под ред. В.А. Виноградова] / А.А. Реформатский. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 536с.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716с.
7. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16-20 вв.: [Монографія] / Ирина Семеновна Шевченко. – Харьков: Константа, 1998. – 168с.
8. Hoffman S. Tag Questions in Early and Late Modern English: Historical Description and Theoretical Implication / S. Hoffman. – Journal of English Linguistic. – 2006. – V.17, №2. – Pp. 35-55.
9. Hogg R.M. The Cambridge History of the English Language / R.M. Hogg, N.F. Blake, J. Algeo, R. Lass. – Cambridge: CUP, 2001. – 662p.
10. Rastorgueva T.A. History of English. Учебник. 2-е изд. / Т.А. Rastorgueva – М.: ООО «Издательство Астрель», 2003. – 348с.
11. Rissanen M. The Position of Not in Early Modern English Questions / M. Rissanen // In Studies in Early Modern English. – N.Y.: Mouton de Gruyter, 1994. – Pp. 339-348.